

שבת דף ע"ט, לקט תשובות בעניין הקלף לסת"ס –גויל, דוכסוסטוס וקלף משוח

שולחן ערוך אורח חיים, ל"ב ז': "הלכה למשה מסיני, תפילין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל. כותבין על הקלף במקום בשר, ואם שינה, פסול. מהו קלף ומהו דוכסוסטוס, העור בשעת עיבודו חולקין אותו לשנים, וחלק החיצון שהוא לצד השער נקרא קלף, והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס, ולפי"ז כי אמרינן כותבין על הקלף במקום בשר, היינו במקום היותר קרוב לבשר, דהיינו במקום חבורו כשהוא דבוק לדוכסוסטוס. וקלפים שלנו שאין חולקים אותם יש להם דין קלף וכותבים עליהם לצד בשר, שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו. ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך, ומצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד".

ולפיכך כתבו דצריכים לזוהר לגרור היטב מצד הבשר שלא ישאר שם שום קליפה דקה, במקום הכתיבה. ומזה הטעם א"א ג"כ לגרור הרבה מצד השיער, ולהניח מצד הבשר ולעשות דוסוסטוס /דוכסוסטוס/ למזוזה, דאם נגרר רק כל שהוא מצד הבשר, כמו שעושין היום, א"כ תלי' בפלוגתא הנ"ל, דלדעת הח"ס יש לכתוב מצד הבשר כמבואר שם, ולשאר פוסקים דהוי עוד בכלל דוכסוסטוס, צריכים לכתוב מצד השיער, ועי' ברא"ש (הלק"ט ה' מזוזה סי' ו') שכתב, וז"ל ומה שנהגו לכתחילה לכתבה על הגויל ולא על הדוכסוסטוס לפי שהוא חזק ומשתמרת יותר, ועי' בח"ס ובגדה"ק שם שכתבו טעמים על מה שאין כותבים מזוזה על דוכסוסטוס.

(ז) ועי' דאם מותר לשפשף צד הכתיבה באבקה כדי לחלק את הנייר, אעפ"י שאינה מועילה כ"א לסתום את הגומות והנקבוביות הקטנות מאד, ובכן אינה חוצצת בין הקלף לדיו אלא במקום אלו הגומות, הנה מה שהזכיר נקבוביות, בודאי רצ"ל נקבים קטנים, שהדיו עובר עליו, דבנקבים גדולים מאלו בודאי ל"מ סתימה, וכדמוכח מדברי הטו"ז (או"ח סי' ל"ב סעי' י"ג) דפ"י נקבים שאין הדיו עובר עליו, ור"ל דבשעת הכתיבה נסתם עיין שם, ש"מ דבגדולים מזו ל"מ סתימה, והוא פשוט, ובגוף שאלתו יש ללמוד למעשה מדברי הפמ"א (ח"ג סי' ל"ב) הובא בשערי תשובה (שם ס"ק ו'), ומש"כ עי' בשע"ת שם, ועי' בזה מש"כ בס' קסת הסופר (סי' א' סעי' י"ב) ובלשכת הסופר (אות י"ד) ובהג"ח חת"ס שם, זולת זה אין חילוק, רק אם אין הגומא גדול כ"כ, שלא תהא האות חלוקה לשתים, וכדאי לענין נקב שם, ולפי זה לדעתי יש להזהר לבדוק כל עור ועור, קודם שמשפשפין אותו באבקה לאחר ההחלטה שלא גרע מנדון הפמ"א ושע"ת הנ"ל אם אין בו נקבים יותר משיעור הנ"ל, דהנה במס' מנחות (ל"ה ע"א) איתא אמר אביי האי קילפא דתפילין צריך למיבדקי דדילמא אית בה רעותא ופי' רש"י ריעותא נקב ובעינא כתיבה תמה וליכא, רב דימי מנהרדעא אמר לא צריך, קולמסא בדיק לה, היינו שהדיו עובר עליו

שו"ת מנחת יצחק, א' מ' אות ה': (ה) ובנדון שחקר כ"ת, היות שבמכונות החדשות, אפשר לצמצם בגרירת הצדדים היטב מאד, אולי יש להם באמת דין גויל, כיון דבאמת לא חסרה מהקלפים האלו, כ"א גרירה מלמעלה ומלמטה, וגם יש לשער בדיוק רב, כמה צריך לקלף ממקום שער, כדי שיחול עליו דין דוכסוסטוס, וכמה ממקום בשר עד שנעשה לקלף, אם הצד האחר ישאר כמקודם, הנה מעשה המכונה כבר נודע בדור שלפנינו, ובזה ראינו כמה גדולים דברי הראשונים שס"ל פ"י קלף ודוכסוסטוס, שהעור נחלק לתרי פסקי, ושל צד השיער נקרא קלף, ושל צד הבשר נקרא דוכסוסטוס, ובמוסיף הערוך (ערך /ערך/ דוכסוסטוס), תמה, דשאל עבדנים רבנים עי"ז, והי' כמצחק בעיניהם, ואמרו שאם הי' היכולת בידם לעשות דבר זה, הי' להם ריוח כפול ומכופל בעשותם מן עור אחד שנים עיין שם, אבל בהמצאת מעשה המכונה הנ"ל, חזינן דהאמת בפי הפוסקים, וכדהעיד בס' אבן ספיר, (שמחברו הי' מדור שלפנינו), שעיינו ראו בצרפת, אומנים שחלקו עי"י מכונה את העור לב' חלקים, באופן שכל חלק הי' טוב לכתיבה, הביאו בס' גדה"ק (סי' רע"א ס"ק י"א) עיין שם.

(ו) אמנם כ"ז רק שאפשר במציאות, אבל למעשה אין לשנות כלל, מהדרך שדרכו לנו הראשונים, כי ממ"נ אם לא יסירו כלום מצד הבשר, כבר כתב בזה בת' מהר"י מינץ (סי' ט"ו), וז"ל, ומ"ש כ"ת למה אין אנו מורגלין לכתוב ס"ת על הגויל, נראה דלאו משום דפסולה, אלא משום ז"א ואנוהו, כי על הקלף היא יותר נאה, כי הגויל לא הוסר ממנו רק השיער, ובצד השני לא הוסר כלום, כדאמרינן (בפ"ק דב"ב), גויל אבני דלא משפיין עכ"ד. הביאו הרמ"א ביו"ד (סי' רע"א סעי' ג') להלכה, ואם יסיר רק כל שהוא מצד הבשר, שוב נפלין לפלוגתא דרבבבא, ולדעת הח"ס בכה"ג יצא מכלל גויל, לכתוב בצד השיער, אלא יש לכתוב מצד הבשר, ולעומת זה ישנן פוסקים אחרים דס"ל דכל שנשאר עוד קליפה דקה, אפילו אם כתב עליו רק אות אחת, בין בס"ת ובין בתו"מ פסול, עי' מחצית השקל (סי' ל"ב סק"י),

אינו נקב, עיין שם, וא"כ בכה"ג אם יעבירו עליו דבר שהנקב אפשר להסתם ע"י, אינו ראוי ממה שהדיו עובר עליו, ממילא צריכה בדיקה מקודם שיעבירו עליו אבקה הנ"ל וכיב"ז.

שו"ת תשובות והנהגות, ד' ז': "קבלתי מכתבו אודות עיבוד קלף, ובו תמה על דברי רבינו עמוד הוראה הגה"ק בעל "חתם סופר" (בשו"ת א"ח סימן ג') דס"ל דגם בקולף מעט דק מצד הבשר כשר ולא נקרא דוכסוסטוס, וע"ז שופך מע"כ אפו וחמתו בטענתו שדבריו נגד המחבר בש"ע א"ח ל"ב ס"ז שפוסק שבצד הבשר גורר הרבה, הרי שמצד הבשר צריך לגרור הרבה ודלא כהחת"ס.

ואני תמה עליו, שהחת"ס הלוא דן שם מהו דין קלף ודוכסוסטוס, והיאך נימא שנעלמו ממנו דברי המחבר המפורשין בש"ע, וכן כתב על רבינו הגדול ה"חפץ חיים" "דאפשר שהמ"ב לא נכנס לעובי הקורה בהלכה זו", ובמח"כ לא זו הדרך.

אמנם נראה דהחת"ס זצ"ל מפרש מש"כ בשו"ע שקולפים הרבה מצד הבשר אין הכוונה לחתוך בעובי, אלא את כל השטח, משא"כ בצד שער סגי שקולף במקום שער לבד, וכוונת השו"ע רק לבאר את המציאות, שמצד הבשר קולף הרבה שלא יישאר בשטח דוכסוסטוס כלל, אבל א"צ לגרור לעומק אלא למעלה בלבד וכדברי החת"ס.

ופסק הגאון החת"ס הוא שאם קלף אפילו מעט מעובי הדוכסוסטוס תו לא נקרא דוכסוסטוס, וממילא אף שנשאר כותב בצד השער, וכשר אף שהוא על דוכסוסטוס, ולדבריו כשכותב כה"ג יוצא אף לדעת הקדמונים שקלף הוא במקום בשר, שאין בו דוכסוסטוס כלל, ומאי דמבואר בראשונים שיש לקלף הכל, אולי כוונתם רק שלכתחילה עדיף כן, וכן מנהגנו דלא כחת"ס, וכפי הנראה החת"ס מתיר בזה אף לכתחילה, ועכ"פ ודאי אינו פוסל אף בדיעבד גם בלא קלף הרבה, וכן מוכרח שהרי הדבר מצוי שגם אחרי שקולף נמצא בקלף עוד דוכסוסטוס, והקדמונים בש"ע ומפרשיו לא הזהירו שפסול אם אינו קולף הכל, וע"כ דעתם שאין קפידא בדיעבד, ובעל חכמ"א הוא היחיד שעורר ע"ז, והרבה סופרים אין בקיאים לבדוק ולהבחין משהו דוכסוסטוס, וע"כ לא הקפידו בדיעבד.

אמנם למעשה נראה, דלכתחילה יש לחשוש ולקלף הכל בצד בשר, ובצד שער לקלף רק מה שצריך ממש לצורך הכתיבה, וכן שמעתי שהגר"ח מבריסק זצ"ל דקדק והחמיר מאד בדוכסוסטוס לקלף הכל בצד הבשר, ואף שלחת"ס בקילוף מעט מצד הבשר יוצאין כל השיטות בקלף, אנו קבלנו הכרעת הפוסקים שצד השער הוא הקלף לכתובה ודי בכך, ובפרט שיש חולקין על דבריו ומצריכין

דוקא לקלף כל הדוכסוסטוס לעיכובא, ומ"מ הסומך על הח"ס לא נהגו למחות בידו, וכמש"כ בביאור"ל שם, וכבר ביארתי דעתי שכשמלמדים מלאכת סת"ם ראוי ללמד גם כיצד לבדוק סימני הדוכסוסטוס.

שו"ת יחווה דעת חלק, ו' נ"ה – בעניין קלף משוח: "שאלה: האם מותר למשוך קלף של ספר תורה במשיחה לבנה, ואח"כ לכתוב הס"ת על המשיחה. והאם ספר תורה שנכתב כן על המשיחה כשר לקרוא בו בצבור עם ברכות התורה?

תשובה: הנה בשו"ת פנים מאירות חלק ג' (סימן לב) העלה בנידון זה, שאין המשיחה חוצצת בין הכתיבה לקלף, משום שכל לנאותו אינו חוצץ. (סוכה לו). והוסיף, שמצוה מן המובחר לכתוב כן משום זה אלי ואנוהו. ע"ש. וכן העלה להכשיר הגאון בעל ההפלאה בשו"ת גבעת פינחס (סימן נו), והביא ראיה לזה ממה שנאמר בתורה (דברים כז) והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד, וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת וכו', ובסוטה (לה:) נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון, שלרבי יהודה על גבי אבנים כתובה, ואח"כ סדו אותם בשיד, ולרבי שמעון על גבי הסיד כתובה, ומוכח שם בגמרא שהלכה כרבי שמעון, וכן הוא סתם משנה (שם /סוטה/ לב). ומשמע שאין הסיד חוצץ בין הכתיבה לאבנים. והוא הדין לגבי ספר תורה. ע"ש. אולם בספר קסת הסופר (סימן ב' סעיף י"ב) ובלשכת הסופר שם, הביא דברי המהר"י מינץ שהכשיר בזה, ושכן פסק הפנים מאירות (הנ"ל). אבל בספר בני יונה כתב לפסול בזה, ודחה הראיה מסוטה (לה:) דשאני התם שמצות כתיבה בכך. והסכים בלשכת הסופר לדבריו שיש להחמיר בזה. ובהגהת הגאון בעל חתם סופר שם כתב, שלשון חציצה שכתב בספר בני יונה, לאו דוקא, אלא שמאחר שלא נכתב הס"ת על הקלף, אלא על טיחת המשיחה שעל הקלף, וכשגוררים את הטיחה לא נשאר שום רושם מהכתיבה על הקלף, נמצא שהס"ת נכתב שלא על הקלף אלא על דבר אחר, וכי אם הדביק ניר לבן על הקלף וכתב עליו יהיה כשר לקריאה, ומה לי ניר ומה לי טיחת המשיחה. ולכן אין מקום לדברי הפנים מאירות שהכשיר בזה. עכ"ד. אולם בשו"ת זרע אמת ח"ג (סימן קלה) נשאל ג"כ בנידון דידן, והשיב שכיון שהמשיחה היא ליפות הכתב, בטלה היא לגבי הקלף, מידי דהוי בעפצים או בשיד שהיו נוהגים בהם בזמן התלמוד, ולא חששו בהם לחציצה. וכן פסק הפנים מאירות חלק ג' (סימן לב) שכל לנאותו אינו חוצץ. וכן מעשים בכל יום שנוהגים הסופרים למשוך צבע לבן על הקלף לפני גדולי המורים ואין פוצה פה ומצפצף. ע"ש. ולדבריו צריך לחלק בין ניר הדבוק על גבי הקלף, שהוא גוף זר, למשיחה וסיד

שהם בטלים לגבי הקלף, וכמ"ש בגבעת פינחס הנ"ל. ואמנם גם בספר מלאכת שמים (כלל ב, בינה סק"ח) הביא דברי הפנים מאירות, וכתב לדחות טעמו, דלא שייך בזה כל לנאותו אינו חוצץ, כי לא למראה עינו ישפוט האדם לקבוע מהו נוי בחפצי שמים וכו'. ע"ש. והניף ידו שנית לפסול בזה בספרו שו"ת יד הלוי (חיו"ד סימן קנא וקנב), ושכן דעת הבני יונה והחתם סופר הנ"ל. ע"ש. וכן כתב בשו"ת תשובה מאהבה (תשובה ש"צ). ע"ש. וכן בשו"ת לבושי מרדכי מה"ת (חיו"ד סימן קכח) כתב לפקפק על דברי הפנים מאירות שהכשיר בנ"ד. ע"ש. וכן בשו"ת תורה לשמה (סימן רמג) כתב לפסול בזה משום חציצה, ואין לומר כל לנאותו אינו חוצץ, שהרי שנינו (ר"ה כז:): צפהו זהב מבפנים פסול, מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול. וכתב הרמב"ן והביאו הרב המגיד (פרק א' מהלכות שופר הלכה ו'), שהטעם שצפהו זהב פסול, מפני שהזהב מפסיק בין פיו לשופר וכו'. והוא הדין לכאן. ע"ש. ולכאורה יש לדחות לפמ"ש המאירי (סוכה לז) שזה שאמרנו כל לנאותו אינו חוצץ, אף דק"ל בשופר צפהו זהב פסול, מ"מ כיון שלקול השופר הוא צריך הרי הוא משתנה ונעשה קול של זהב. ע"ש. ועיין לרבינו הרמ"ה בסנהדרין (מח:): ויש אומרים צפה אותן זהב ה"ט שפסולים (התפלין), משום דהויא חציצה בין התפלין לבשרו, ולא מסתבר, דהא אמרינן בסוכה לז. כל לנאותו אינו חוצץ. ע"ש. ועיין בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סימן תלב), ובשו"ת קנאת סופרים (סימן לד). ע"ש. והגאון רבי יוסף שאול נתנזון בשואל ומשיב קמא (ח"ג ס"ס קב) דעתו להקל כהפנים מאירות הנ"ל. וכן כתב עוד בספרו יד שאול (סימן רעא סק"ה), שכל דבר שמתבטל עולמית לא שייך בו חציצה כלל. (וכדברי הגבעת פינחס הנ"ל). ע"ש. וכן כתב הגאון מהרש"ם בתשובותיו (ח"ב סימן נב, בד"ה והנה, וח"ג סימן א) להסתמך על הגבעת פנחס והיד שאול הנ"ל למעשה. ע"ש. (ובשו"ת רב פעלים ח"ג חיו"ד סימן כב, ד"ה איברא, פקפק קצת על היד שאול. ולשטתיה אזיל בספרו תורה לשמה הנ"ל, אם אמת הדבר שהרב חיברו. ואכמ"ל). ובשו"ת דברי יששכר (חאו"ח סימן ט) כתב להשיב על דברי המלאכת שמים בראיותיו לפסול בנ"ד, ודחה בשתי ידים. ע"ש. וכן כתב בשו"ת שבט סופר (חיו"ד סימן פז) שספרי תורה שנכתבו על קלף המשוח בלא"ק להברקת הלוּבן של הקלף, והעלה שאפילו אם נמשחו בלאק עד שאם גוררים את האותיות

אין רושם הכתיבה ניכר על הקלף, אין לנו ראייה לפסול בדיעבד, רק יש בזה משום זהירות לכתחלה לחשוש למ"ש בספר בני יונה, ולכן אין להוציא את הספרי תורה הנ"ל מחזקת כשרותם מפני שנמשחו בלאק, ורק אם הלאק עב כל כך עד שהוא יותר מהקלף עצמו יש מקום להחמיר אף בדיעבד. ע"ש. (ושם בשאלה מבואר שספרי תורה כאלה נמצאים לרוב בכמה קהלות אשכנז שישבו בהם גאוני עולם, וקראו בהם בצבור ואין פוצה פה). וזה שלא כמ"ש בשו"ת פקודת אלעזר (סימן קיז) שאם ע"י המשיחה אין רושם הדיו ניכר כלל בקלף לכל הדעות פסול, שהרי לא נכתב על הקלף או העור כלום, ושאר הפנים מאירות מודה להרב בני יונה בזה. ע"ש. ואין דבריו מוכרחים. ומאחר שפשט המנהג להקל, וכמו שהעידו הגאונים בעל זרע אמת ובעל שבט סופר, נראה שאין להחמיר בזה. וכן כתב הגאון רבי יוסף ידיד הלוי בשו"ת ימי יוסף בתרא (עמוד שמה). והנה להם לישראל שיש להם על מה שיסמוכו. והקבלה והמעשה הם עמודי ההוראה. וכמ"ש הרמב"ם (בפרק י' מהלכות שמטה ויובל הלכה ו'), וכ"כ בשו"ת מהרי"ט (חיו"ד סימן לד). ע"ש. ולכתחילה יש לנהוג כמו שכתב השערי תשובה א"ח (סימן לב סק"ו), שאחר שהביא להלכה דברי הפנים מאירות, סיים, שיש להעביר על המשיחה מטלית לבנה ולקנח היטב את הקלף, שאז מה שאינו מודבק בקלף יסור על ידי הקינוח, ומה שנשאר מודבק מהמשיחה על הקלף, נעשה גוש אחד עם הקלף, ואינו חוצץ, ולכתחלה יש גם כן להזהר שתהיה המשיחה דקה. עכ"ל. וכן כתב בשבט סופר שם. וכן בשו"ת ימי יוסף בתרא הנ"ל. ודבריהם נכונים וברורים. אולם כל זה לענין ספר תורה, שיש לנו לצרף שיטת הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן ט), שמתיר לברך ברכות התורה על ספר תורה שאינו כשר כהלכה, ושכן דעת גאוני עולם להלכה ולמעשה. ע"ש. ואף שרבים מן הפוסקים חולקים עליו, מכל מקום כתב רבינו אליהו מזרחי בשו"ת הרא"ם ח"א (סימן י'), שאפשר לסמוך על הרמב"ם וסיעתו להלכה ולמעשה. וכן כתב בשו"ת זקן אהרון (סימן צט). ע"ש. (וכבר הארכתי בזה בשו"ת יחווה דעת חלק ה' (סימן נח, עמוד רסז והלאה). וראה עוד לעיל בסוף סימן נ"ד. ולקמן בסוף סימן נו. ע"ש). אבל לגבי תפלין נכון מאד לחוש לדברי האוסרים לכתוב על קלף משוח, והמחמיר ישא ברכה מאת ה'.